

Skoczeń, Marian

Szkolnictwo elementarne męskie w mieście Płocku w latach 1807-1830

Notatki Płockie 28/1-114, 7-11

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Szkolnictwo elementarne męskie w mieście Płocku w latach 1807–1830

Płock od najdawniejszych czasów był nie tylko znacznym ośrodkiem gospodarczym, ale także i kulturalnym. Tradycje szkolne, jak się przypuszcza, sięgają końca XI wieku i wiążą się z osiedleniem benedyktynów w tym mieście¹. Zaś pierwszymi znanymi studentami na Uniwersytecie Jagiellońskim byli zapisani 24 lipca 1400 r.: Jakub, syn Michała i Andrzej, syn Wincentego, obydwaj z Płocka².

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie jak kształtowało się szkolnictwo elementarne męskie w mieście Płocku od powstania Księstwa Warszawskiego (1807 r.) do powstania listopadowego (1830 r.)³. Dotyczy on problemu stosunkowo mało opracowanego do tej pory, gdyż rozwój oświaty elementarnej w Płocku w pierwszych dziesiątkach lat XIX wieku nie był przedmiotem jakichś bardziej szczegółowych penetracji źródłowych. Trzeba zaznaczyć, że materiał z tego okresu związany ze szkolnictwem elementarnym w Płocku jest stosunkowo skromny, co spowodowało, że w niniejszym szkicu brak chociażby obszerniejszych informacji o dziejach przedstawionych szkół elementarnych, a w przypadku szkół wstępnych prezentacja będzie miała charakter wzmiankowy.

1. Zarys organizacji szkolnictwa elementarnego w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807–1830)

W czasach Księstwa Warszawskiego (1807–1815) powołana w r. 1807 przez Napoleona Komisja Rządząca Księstwa Warszawskiego już na początku swej działalności zorganizowała z inicjatywy Stanisława Kostki Potockiego Izbę Edukacyjną powierzając jej „dozór ogólny edukacji narodowej i oświecenia publicznego”⁴. Wydana przez nią ustawa z 12 stycznia 1808 r. określała zasadniczo w omawianych latach ustrój szkoły elementarnej, a także stanowiła podstawę do organizowania szkolnictwa⁵.

Do współdziałania w akcji oświatowej w terenie powołane zostały wówczas dozory szkolne⁶, które dzieliły się na dozory miejscowe, powiatowe i departamentowe. Dozór szkoły elementarnej miejskiej lub wiejskiej składał się:

1. Z dziedzica lub jego zastępcy
2. Z proboszcza miejscowego każdego wyznania
3. Z burmistrza w mieście, a na wsi z wójta
4. Z dwóch lub trzech znakomitych obywateli czy gospodarzy.

Konstytucja zaś Księstwa Warszawskiego szczególną pieczę nad szkołami wszelkimi nadawała prefektowi, który stał na czele departamentu⁷. Nad szkołami położonymi w obrębie powiatu nadzór sprawowali podprefekci.

Od stycznia r. 1812 do 1815 miejsce Izby Edukacyjnej zajęła Dyrekcja Edukacji Publicznej pozostawiając w dotychczasowych rękach jej kierownictwo przy zwiększonej liczbie członków⁸. Natomiast Konstytucja Królestwa Polskiego 27 listopada 1815 r. utworzyła Komisję Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego⁹.

Zasady ustroju szkoły elementarnej opracowane przez Izbę Edukacyjną zostały przyjęte także i przez Komisję WR i OP, która wydała odpowiednie reskrypty w tej sprawie 11 marca 1817 r.¹⁰. Za jej czasów w porównaniu z okresem istnienia Izby czy też Dyrekcji Edukacyjnej miejscowy dozór nieco odciążono od czynności o charakterze administracyjnym¹¹. Obowiązkiem dozoru było tylko sporządzenie listy dzieci w wieku szkolnym. Natomiast nie się nie mówi o sporządzaniu rejestru obywateli należących do towarzystwa szkolnego. W szczególności sposób podkreślone zostały obowiązki dozoru nad systematycznym uczęszczaniem dzieci do szkoły, ich postępami w nauce oraz pracą nauczyciela. W czasach Izby Edukacyjnej prezesem dozoru mianowany był dziedziec. Zaś według przepisów Komisji Edukacyjnej prezesem dozoru był proboszcz, ponieważ gwarantował on sumienniejsze wykonanie zaleceń władz naczelnych. Jako prezes miał także obowiązek w kazaniach wygłaszanych do ludzi zachęcać do utrzymania szkoły.

W r. 1817 postanowiono powoływać organizatora szkół początkowych, który miał pomagać dozorowi szkolnemu¹². W porozumieniu z władzami zajmował się organizowaniem nowych szkół oraz uporządkowaniem już istniejących, zdeorganizowanych przez wypadki wojenne¹³.

Zarówno władze Księstwa jak i Królestwa w omawianym okresie widziały w oświacie podstawę rozwoju ekonomicznego i społecznego, dążyły do stworzenia powszechnej szkoły elementarnej¹⁴. Nie zdołano jednak wprowadzić przymusu szkolnego, a podstawę finansową szkół stanowiły nadal obowiązkowe składki ludności.

Od r. 1815 w planie organizacji szkolnictwa opracowanym jeszcze przez Dyrekcję Edukacyjną uwidoczniła się wyraźnie koncepcja

praktycznego nastawienia nauki szkolnej, powiązania jej z potrzebami gospodarki krajowej¹⁵. Głównym jej autorem był Stanisław Staszic. Według tego planu szkoły elementarne miejskie miały sposobić dzieci z klasy mieszczkańskiej na niższych urzędników, handlarzy i dobrych rzemieślników.

Przepisy regulowały również organizację dnia i czas trwania roku szkolnego. Szczegółowe zarządzenia wydane 16 października 1808 rok szkolny dzieliły na dwa półrocza. Wakacje przewidywano od 24 lipca do 24 września. Nauka miała odbywać się dwurazowo w ciągu dnia: od 8.00 do 11.00 i od 12.00 do 16.00.

2. Powstanie pierwszej publicznej szkoły elementarnej męskiej w czasach Królestwa Kongresowego

W Płocku pierwsza publiczna szkoła elementarna została założona dopiero w 1817 r.¹⁷. Erygowana była przez proboszcza kolegiaty Łukasza Przyłuskiego¹⁸.

Do omawianej szkoły miały szczególne prawo uczęszczać dzieci zamieszkałe na terenie miasta Płocka¹⁹. Liczne wzmianki w aktach wizytacyjnych z innych parafii świadczą, że do tej szkoły uczęszczały też dzieci z wiosek nie tylko położonych blisko miasta, ale również dość odległych, co by mogło świadczyć o przestrzeganiu zaleceń zawartych we wspomnianej już ustawie z 1808 r., która m.in. nakazywała, że wieś, nie mogąca sama utrzymać szkoły, ma być przyłączona do szkoły najbliższej.

W aktach wizytacji parafii Brwilno położonej około 8 km od Płocka czytamy: „Nie masz osobnego ani mieszkania, tylko słyszeć się zdaje, iż ma być wyznaczony ogród na utrzymanie nauczyciela, lecz dotąd nie masz ani nauczyciela, ani urzędnika, ani uczniów, dlatego, iż ta gmina będąc blisko Płocka tamże swoje dzieci oddaje”²⁰.

Należy także zauważyć, że z braku szkoły na miejscu bogatsi rodzice posyłali swoje dzieci do Płocka nawet z miejscowości położonych bardzo daleko, co by mogło świadczyć o wielkiej popularności omawianej szkoły. W aktach wizytacji parafii Sarbiewo czytamy: „W całej parafii w żadnej wsi szkoły nie masz, ponieważ na oną nie masz ani funduszu, ani dozoru. Obywatele tylko możniejsi dają dzieci na edukację do Pułtuska, Płocka, Warszawy lub gdzie im się podoba”²¹.

Podstawowy element w strukturze szkolnej stanowili niewątpliwie nauczyciele. Ich obecność w danej miejscowości, pomimo nieraz skromnych pomieszczeń szkolnych albo nieregularnego uczęszczania dzieci, zdecydowanie przesądzała o działaniu szkoły.

Pierwszy nauczyciel omawianej szkoły elementarnej nazywał się Mateusz Wilamowski²². Otrzymał patent od Komisji Oświecenia²³. Uposażenie tego nauczyciela w porównaniu z płacą nauczycieli w innych miastach było bardzo wysokie i wynosiło wraz ze „strojem

ze składek” do 1 560 złp²⁴. Przepisy państwowe wysokość wynagrodzenia nauczyciela w miastach wyznaczały od 600 do 800 złp²⁵. Pensja dla każdego nauczyciela z miasta miała być wypłacana za pokwitowaniem i była ona bardzo zróżnicowana (patrz tabela 1).

Tabela nr 1

Pensje nauczycieli szkół elementarnych w powiecie płockim w 1817 r.

miejsowość	zł polskich
Czerwińsk	375
Płońsk	1000
Wyszogród	800
Zakroczym	600

Źródła: ASD, Akta wizyt. z 1817 r. Sygn. 423, k. 22; Sygn. 415, k. 130; Sygn. 423, k. 202; druk. M. Grzybowski, *Materiały źródłowe [...]*, s. 22, 26, 29, 30.

Ponadto nauczyciel powyższej szkoły korzystał z osobnego mieszkania, a także miał wyznaczone na opał dziesięć sążni drzewa²⁶.

Do obowiązków nauczyciela — według zaleceń władz edukacyjnych — należało przede wszystkim przebywanie przy swej szkole, z wyjątkiem miesiąca wakacji. Miał on także czuwać nad frekwencją, przygotowywać sprawozdania o postępach uczniów i zachęcać do nauki. Nauczyciela miała cechować cierpliwość i łagodność ojcowska. Ponadto powinien tak zachowywać się w swym urzędzie, aby stać się dla innych wzorem właściwego postępowania i przez to zasłużyć sobie na poważanie i szacunek. Nauczyciel szkoły elementarnej w Płocku chyba odpowiadał podanemu wyżej ogólnemu ideałowi nauczyciela. W aktach wizytacyjnych znajdujemy następującą informację: „Jego zdatność, obyczaje i pełnienie obowiązków chrześcijańskich zachwalane są przez proboszcza miejscowego”²⁷. Wydaje się, że było to szczególnie trudne, gdyż nauczyciel, zwłaszcza miejski, był biedakiem mieszkającym w jakiejś izdebce przy szkole, pracował przy tym w przydzielonym ogrodzie lub na jakimś małym kawałku pola (1—3 morgi), a więc w pojęciu środowiska prawie nie różnił się od chłopów, nawet gdy miał „patent nauczycielski”, a takich było stosunkowo dużo.

Jeśli chodzi o frekwencję uczniów to z braku źródeł można jedynie tylko zasygnalizować niektóre problemy. Gdy w r. 1817 było w niej 60²⁸ dzieci, w r. 1818 — 70²⁹, to w r. 1822 liczba ich wynosiła już 143³⁰. Widocznie omawiana szkoła dobrze była prowadzona, skoro na przełomie lat dwudziestych mogła się poszczycić takim dużym wzrostem liczby uczniów. Dane z akt wizytacyjnych informują, że w r. 1817 uczęszczały do niej także dzieci innowierców w liczbie 28³¹.

Wzrastanie frekwencji uczniów w omawianej szkole świadczyłoby o umacnianiu się jej pozycji, a także o ogólnym zapotrzebowaniu na wykształcenie podstawowe.

Chociaż w powyższych aktach wizytacyjnych napisane jest ogólnie, że dzieci „uczą się czytać, pisać i rachować”, to jednak obowiązujący program był przestrzegany, a poziom wysoki, o czym świadczy dalsza informacja: „Postępek w naukach okazał się, gdy dzieci 28 promocji dostąpiło do klasy I-szej Szkoły Wojewódzkiej”, czyli spełniały warunki określone w przepisach. Wskazywałoby to również na dobre przygotowanie zawodowe nauczyciela omawianej szkoły. Natomiast każdy uczeń przybywający do Szkoły Wojewódzkiej umieć powinien:

- a) czytać po polsku i tak, aby rzecz ile można rozumiał,
- b) pisać czytelnie i z dobrą ortografią za dyktującym,
- c) cztery proste arytmetyczne działania³².

Przybywającego ucznia egzaminował rektor szkoły wojewódzkiej³³.

W omawianym okresie duże zainteresowanie budziła metoda wzajemnego nauczania zwana lankastrowską³⁴. Znalazło to wyraz w rekrutacji Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji wydanym 25 lipca 1820 r.³⁵. Komisja ta zwracała się do województw z prośbą o przesłanie spisu wybranych miast, w których by można urządzić szkołę opartą na tej metodzie nauczania. Władze wojewódzkie miały jednocześnie wskazać obszerniejszy lokal lub postarać się o fundusz na wybudowanie odpowiedniego domu szkolnego. O urządzenie takiej szkoły zwrócono się również do władz miasta Płocka.

W odpowiedzi Komisja Wojewódzka w Płocku wystosowała 20 sierpnia 1820 r. pismo do Komisji Rządowej z informacją o nowym rodzaju szkółek i nadmieniła, że „jeżeli one (tzw. szkoły lankastrowskie są lepsze, to należałoby je zaprowadzić w miejsce będących dotąd elementarnych, a zatem ostatnie zupełnie tam uchylić, gdzie pierwsze będą zaprowadzonymi”³⁶.

Czy metodę zalecaną w szkole elementarnej płockiej wprowadzono czy została metoda tradycyjna — z braku dalszych źródeł — trudno jest odpowiedzieć. Według Eugenii Podgórskiej³⁷ przyjęła się w wielu szkołach elementarnych. Można więc przypuszczać, że i w Płocku ją stosowano.

Omawiana szkoła elementarna mieściła się w murach pozostałych po siedzibie Dominikanów³⁸ gdzie, jak czytamy w księgach wizytacyjnych, „wyznaczona jest izba dogodna na szkołę”³⁹. Budynki pobenedyktynskie służyły nie tylko samej szkole elementarnej, ale również i innym celom. Mieściło się tu od r. 1782 do 1867 Seminarium Duchowne⁴⁰, a od r. 1823 jeszcze także szkoła żeńska⁴¹.

Klasztor pobenedyktynski stanowił starą fundację piastowską⁴². Strona zachodnia składała

się z ogromnych murów średniowiecznej fortecy i przystawała do wieży szlacheckiej⁴³. Był tam również niewielki kościół⁴⁴. Nadto trzeba podkreślić, że otoczenie klasztorne było piękne. Od południa widok Wisły, za którą w oddali rozciągały się lasy królewskie, od północy ogród⁴⁵. Jednak pomieszczenia były tam ciasne i niewygodne, na co skarżył się w swoich pamiętnikach biskup Popiel⁴⁶. Powyższa szkoła egzystowała również po powstaniu listopadowym⁴⁷.

3. Szkoła wstępna dla „drobnych” dzieci

Omawiając szkolnictwo elementarne należy dodać także krótką wiadomość o „Szkole wstępnej dla drobnych dzieci”⁴⁸. Chodzi tu o szkołę dla dzieci biednych, które objęto w latach dwudziestych XIX wieku w mieście Płocku szczególną troską.

W świetle sprawozdania Szkoły Wojewódzkiej z 1823 r.⁴⁹ utrzymywali ją wychowawcy wspomnianej szkoły — nauczyciel Grobicki⁵⁰, z kolaboratorem Stawnickim⁵¹ i zastępcą nauczyciela Tumanowiczem⁵² przy pomocy także rektora⁵³. Duże poczucie odpowiedzialności za rozwój oświaty elementarnej, chyba nakazywało im przede wszystkim podjęcie próby założenia takiej szkoły. Było to grono ludzi doświadczonej w pracy szkolnej. Jako wykładowcy w Szkole Wojewódzkiej zapewne starali się utrzymać wysoki poziom nauczania w szkole wstępnej. Nauczyciele ci byli również aktywnymi członkami Towarzystwa Miłosierdzia (1820—1830) powstałego przy Szkole Wojewódzkiej⁵⁴, mającego zasadniczy cel w niesieniu pomocy szczególnie dzieciom biednym i zaniedbanym⁵⁵.

Ta nowa szkoła powstała w r. 1823 i na początku swej działalności liczyła 10 uczniów⁵⁶. O pomieszczeniu szkoły brak jest informacji.

Jeśli chodzi o nauczanie w szkole, to w powyższym sprawozdaniu znajdujemy taką oto notę: „[...] z ochotą i łatwością uczą się pierwszych zasad religii i moralności, czytać, pisać i rachować dokładnie, a przy tym poznają bez znużenia sił dziecinnych różne początkowe wiadomości”⁵⁷.

W dalszych sprawozdaniach szkolnych i innych dostępnych źródłach brak jest jakiegokolwiek wzmianki o tej szkole. Należy przypuszczać, że istnienie jej było krótkotrwałe.

4. Prywatna Szkoła Wstępna

Na podstawie sprawozdań Szkoły Wojewódzkiej dowiadujemy się o założeniu w r. 1830 w mieście Płocku pierwszej szkoły prywatnej tego typu. W sprawozdaniu szkolnym z r. 1830 czytamy: „Dla przyzwoitego usposobienia dzieci przybywających do Szkoły Wojewódzkiej które nie są oddawane do Szkoły Elementarnej — głosił komunikat — Nauczyciel Zaremba w mieszkaniu swoim pod nr 87 przy ulicy Piekarskiej otwiera „Szkołę Wstępną Prywatną”⁵⁸.

W omawianej szkole miał być przyzwoicie przygotowany każdy uczeń do klasy pierwszej Szkoły Wojewódzkiej. Zresztą należało się spodziewać wysokiego poziomu w tej szkole, ponieważ nauczyciel Zaremba był doświadczonym wieloletnim wykładowcą szkół średnich⁵⁹. Nauczano w niej według obowiązujących przepisów dla szkół początkowych w liczbie 20 godzin tygodniowo⁶⁰. Oprócz dni rekreacyjnych nauka w niej trwała codziennie od godziny 9 do 11 z rana i od godziny 2 do 4 po południu⁶¹. Do pomocy w dozorze i w nauczaniu wraz z otwarciem szkoły miała być dobrana odpowiednia liczba osób.

Wraz z otwarciem takiej szkoły w Płocku zostały wydane ściśle respektowane zarządzenia następującej treści:⁶²

1. Szkoły płci żeńskiej nie mogą przyjmować do uczenia z pannami uczniów płci męskiej, tego względu na obyczaje wymaga.

2. Dyrektorowie wchodzący do Szkoły Wojewódzkiej nie będą brali obowiązku początkowego usposobienia do szkoły dzieci, których rodzice nie mieszkają w Płocku, bo to bardzo zawodną jest rzeczą, albo taki dyrektor powinienności w klasie opuszczać musi, albo ucznia dostatecznie uczyć i pilnować nie może.

Z końcowej treści tych zarządzeń należy się domyślać, że do tego czasu przynajmniej niektórzy uczniowie mieszkający w Płocku czy też poza jego granicami, chcąc uczyć się dalej w Szkole Wojewódzkiej, pobierali nauki prywatne od dyrektorów tej szkoły.

Rozwój szkół elementarnych dla płci męskiej w Płocku, podobnie jak i w innych miastach, zależny był od wielu czynników. Wydarzenia wojenne w czasach Księstwa Warszawskiego nie sprzyjały powstawaniu nowych

szkół w Płocku, a nawet doprowadziły do upadku szkolnictwa elementarnego.

Dopiero dzięki ustanowieniu przez Komisję Rządową WROP funkcji organizatora szkół odpowiedzialnego zapewne za rozwój tej podstawowej gałęzi szkolnictwa, została zorganizowana tak bardzo potrzebna pierwsza publiczna szkoła elementarna — szkoła nowego typu nie związana tak mocno z parafią jak w poprzednich wiekach. Należy zaznaczyć, że na organizowanie następnych szkół tego typu nie bez wpływu byli bardzo czynni ówcześni nauczyciele Szkoły Wojewódzkiej, a także i wzrost ludności miasta. W czasach Królestwa Kongresowego przed powstaniem listopadowym działały już w Płocku 3 szkoły elementarne męskie, nie licząc istniejących wówczas szkół żeńskich⁶³.

Obowiązujące przepisy w tym okresie nakazywały, że do szkoły elementarnej miały uczęszczać wszystkie dzieci zdolne do nauki, tak chłopcy jak i dziewczęta bez różnicy wieku z całego obwodu szkolnego, oprócz tych, które chodziły do szkół wyższych. Do omawianych szkół uczęszczali sami chłopcy. Nieobecność w nich dziewcząt należy chyba tłumaczyć tym, że w mieście Płocku egzystowały dość liczne szkoły żeńskie, które wymagają oddzielnego omówienia.

Brak systematycznych zestawień uczęszczania dzieci do szkół elementarnych oraz bliższych danych o uczniach nie pozwolił na szczegółową analizę ich składu społecznego. Należy jednak przypuszczać, że do tych szkół w latach przedpowstaniowych posyłali swe dzieci urzędnicy, szlachta, rzemieślnicy i mieszczanie. Nauczyciele tych szkół, jak już podkreślono, to ludzie o wysokim poziomie przygotowania zawodowego.

PRZYPISY

¹ A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*. Płock 1930, s. 539; Por. Kacprzyci, *Seminarium pułtuskie, jego założenie i organizacja prawna. Studium historyczno-prawne*. Lublin 1965 (maszynopis), s. 16 i in.

² *Ibidem*, s. 31.

³ Wzrost liczby mieszkańców miasta Płocka w latach 1808—1857 przedstawiał się następująco: 1808 r. — 3950, 1810 r. — 5421, 1827 r. — 9212, 1857 r. — 12 614, (Zob. S. Pazyra, *Studia z dziejów miast mazowieckich*, Warszawa 1969, tabl. 15; Por. W. Sułkowski, *Z dziejów gospodarczych i społecznych Sierpca*, [w:] *Sierpiec, Studia i materiały*, Płock 1972, s. 55).

⁴ M. Rostworowski, *Materiały do dziejów Komisji Rządzącej w 1807 roku*, Kraków 1918, s. VIII; Por. W. Gorzycki, *Oświata publiczna w Księstwie Warszawskim i organizacja władz i funduszków*. Lwów 1921, s. 2.

⁵ Urządzenie szkół miejskich i wiejskich elementarnych z 12 stycznia obejmuje 35 punktów. Podpisał S. Potocki jako prezes Izby Edukacyjnej i J. Lipiński — sekretarz (Zob. Z. Kukulski, *Źródła do dziejów wychowania i szkolnictwa w Polsce w dobie Izby Edukacji Publicznej 1807—1812*, Lublin 1931 s. 421—425; Por. R. Wroczyński, *Dzieje oświaty polskiej 1795—1945*, Warszawa 1980, s. 59).

⁶ Z. Kukulski, *Źródła do dziejów wychowania* [...] s. 444; Por. J. Kucharzewski, *Epoka paskiewiczowska, Losy oświaty*, Warszawa 1914, s. 30; E. Podgórska, *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807—1831*, Warszawa 1960, s. 14n

⁷ *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, t. 1, s. 169.

⁸ E. Podgórska, *op. cit.*, s. 12n.

⁹ *Ibidem* oraz M. Grzybowski, *Materiały źródłowe do dziejów szkolnictwa w powiecie płockim z wizytacji A. M. Prażmowskiego 1 w 1817 r.*, «Notatki Płockie», 1980 nr 1/102, s. 20.

¹⁰ M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 25.

¹¹ E. Podgórska, *op. cit.*, s. 16.

¹² O obowiązkach organizatora szkół początkowych, [w:] *Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego* nr 60 z dnia 24 września 1817 r.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Według ustawy „żadne miasto, miasteczko ani wieś nie może zostawić bez potrzebnej dla siebie szkoły” (§ 1). Zob. Z. Kukulski, *op. cit.*, s. 451; Por. J. Kucharzewski, *op. cit.*, s. 30

¹⁵ J. Miąso, *Szkolnictwo zawodowe w Królestwie Polskim w latach 1815—1915*, Wrocław 1960, s. 26.

¹⁶ Z. Kukulski, *op. cit.*, s. 451—456. Por. R. Wroczyński, *Dzieje oświaty polskiej 1794—1945*, Warszawa 1980, s. 59n.

- 17 Archiwum Seminarium Diecezjalnego, Akta wizytacyjne z 1817 r., ASD Akta wizyt. sygn. 414, k. 116; druk. M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 25.
- 18 *Ibidem*; Przyłuski Łukasz, ksiądz, urodził się 17 października 1777 r. Był w szkołach najpierw w Łomży, później w Reszlu. Uczył się różnych nauk: matematyki, filozofii, w Warszawie słuchał prawa. Do seminarium wstąpił w 1797 r. w Pułtusk. Uczył się tam: teologii, Pisma św. Ius canonium (prawo kanoniczne) i Historii Kościelnej. Wświęcony został na kapłana w 1800 r. W latach 1800—1809 sprawował obowiązki kapłana, a także obowiązki sekretarza przy biskupie Onufrym Szembeku i asesora przy konsystorzu Pułtuskim. Później został proboszczem wyszkowskim. W r. 1815 został proboszczem Kolegiaty Płockiej. Był również kanonikiem katedralnym płockim. Zob. ASD Akta wizyt. z 1817 r. sygn. 414, k. 117.
- 19 ASD Akta wizyt. z 1817 r., k. 116.
- 20 Akta wizyt. z 1817 r., sygn. 414, k. 116; druk. M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 25.
- 21 Akta wizyt. z 1817 r., sygn. 415, k. 175; druk. M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 25.
- 22 Akta wizyt. z 1817 r., sygn. 414, k. 116; druk. M. Grzybowski *op. cit.*, s. 25.
- 23 *Ibidem*.
- 24 *Ibidem*.
- 25 E. Podgórska, *op. cit.*, s. 22.
- 26 Akta wizyt. z 1817 r., sygn. 414, k. 116; M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 25.
- 27 *Ibidem*.
- 28 *Ibidem*.
- 29 Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Płocku — Akta miasta Płocka, (WAP, AMP), Pytania do zebrania wiadomości statystycznych z 21 maja 1818 r., Sygn. 614, k. 5.
- 30 Z. Walczak, *Szkolnictwo i Oświata na Mazowszu Płockim w latach 1795—1817*, «Notatki Płockie» 1973, nr 5/74, tab. 4, s. 34.
- 31 Akta wizyt. z 1817 r., sygn. 414, k. 116; druk. M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 25.
- 32 Sprawa przed publicznością na popisie rocznym Szkoły Wojewódzkiej Płockiej przez Zgromadzenie Nauczycielskie w końcu roku szkolnego 1819 na 1820 złożona, s. 25. Były to sprawozdania rektora z działalności Szkoły Płockiej. Ukazywały się one jako druki samoistne.
- 33 *Ibidem*.
- 34 Niezależnie od siebie Andrzej Bell i Józef Lanckaster wymyślili metodę wzajemnego nauczania się, która polegała na tym, że nauczyciel uczył najpierw najzdolniejszych, ci zaś uczyli mniej zdolnych i w ten sposób wielka ilość młodzieży mogła się uczyć pod kierunkiem jednego nauczyciela. Zob. *Dzieje szkolnictwa polskiego z rzutem oka na jego przeszłość*, wyd. II Częstochowa 1924, s. 92; Por. E. Podgórska, *op. cit.*, s. 17.
- 35 E. Podgórska, *op. cit.*, s. 142.
- 36 AGAD, KRSW 37, s. 146.
- 37 E. Podgórska, *op. cit.*, s. 140—144.
- 38 Nowowiejski podaje, że gmachy na szkołę i na mieszkanie dla dwóch nauczycieli były już gotowe w 1813; Zob. A. J. Nowowiejski, *op. cit.*, s. 578.
- 39 Akta wizyt. z 1817 r. Sygn. 414, k. 116, druk. M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 25.
- 40 ASD, Acta Episcopalia 74, s. 337; Por. A. J. Nowowiejski, *op. cit.*, s. 462; Por. F. Kacprzycki, *Seminarium Płockie. Założenie, uposażenie i organizacja prawna (1710—1971)* [w:] *Studium historyczno-prawne*, Lublin 1971 (maszynopis) s. 93; M. Grzybowski, *Formacja intelektualna i moralna duchowieństwa diecezji płockiej w czasach rządów bpa M. J. Poniatowskiego (1773—1785)*, *Studia Płockie* 1976, t. IV, s. 79.
- 41 WAP, AMP — Akta dotyczące się Szkoły poci żeńskiej w latach 1823—1866, sygn. 647, k. 12 i 25.
- 42 A. J. Nowowiejski, Płock, s. 465; Por. F. Kacprzycki, *op. cit.*, s. 93—97.
- 43 *Ibidem*.
- 44 *Ibidem* oraz *Pamiętniki ks. Wincentego Chościak-Popieła, arcybiskupa warszawskiego*, Kraków 1915, t. 1, s. 301; Por. W. Jezusek, *Troska biskupa Popieła o seminarium duchowne 1863—1875*. «Miesięcznik Pastorski Płocki» 1966, s. 43.
- 45 Sprawa przed publicznością [...] 1823, s. 10.
- 46 W. Chościak-Popieł, *op. cit.*
- 47 WAP, AMP, Akta utensyliów Szkoły Elementarnej w latach 1832—1864, Sygn. 650; Por. Z. Walczak, *op. cit.*, s. 34.
- 48 Sprawa przed publicznością [...] 1823, s. 10.
- 49 *Ibidem*.
- 50 Nauczyciel Antoni Grobicki wykładał w Szkole Płockiej w latach 1817—1822 jako zastępca nauczyciela, a następnie od roku 1830 jako nauczyciel. Nauczał kolejno języka polskiego, języka francuskiego, historii powszechnej, kaligrafii, geografii i historii Polski. Zob. *Na popis publiczny 1817*, s. 26n.; 1818, s. 9—12; 1819, s. 4—6; Sprawa przed publicznością 1819/20, s. 7—9; 1821/22, s. 7n.; 1822/23, s. 8n.; 1823/24, s. 5, 8; 1824/25, s. 8n.; 1825/26, s. 6n.; 1826/27, s. 10n.; 1827/28, s. 6n.; 1828/29, s. 6n.; 1829/30, s. 6n.
- 51 Kolaborator Grzegorz Stawnicki początkowo położył duże zasługi w różnych rodzajach służby publicznej. W Szkole Płockiej uczył od września 1822 do września 1829 r. języka rosyjskiego, języka polskiego, geografii, kaligrafii i języka niemieckiego. Następnie wykładał w Szkole Pedagogicznej „na Lesznie w Warszawie”. Zob. Sprawa przed publicznością [...] 1822/23, s. 8—10; 1823/24, s. 7, 8; 1824/25, s. 8; 1825/26, s. 6, 8; 1826/27, s. 10n.; 1827/28, s. 6, 8; 1828/29, s. 6n.
- 52 Edward Tumanowicz urodził się w 1795 r. w Nieśzawie, obwód kujawski. Studiował Sztuki piękne w Uniwersytecie Warszawskim. W 1823 r. był zastępcą nauczyciela rysunków w Szkole Wojewódzkiej w Płocku. Zob. Sprawa przed publicznością [...], 1821/22, s. 5n.
- 53 Kajetan Morykoni (1774—1830) był rektorem Szkoły Wojewódzkiej Płockiej w latach 1819—1830. Urodził się 2 IX 1774 r. w Wełczu koło Buska. Ukończył z odznaczeniem tzw. Szkołę Przyglówną Krakowską. W 1793 r. pojechał do Akademii Lwowskiej, gdzie słuchał wykładów prawa i filozofii. W czasie swego pobytu w Płocku stan Szkoły Wojewódzkiej podniósł na bardzo wysoki poziom. Był także głównym założycielem i w latach 1820—1830 rzeczywistym kierownikiem Towarzystwa Naukowego w Płocku. Zob. Sprawa przed publicznością [...], 1820/1830; W. Małek, *Morykoni Kajetan*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 606; *Ibidem* literatura; Ponadto: M. W. Adrianek, *Lubelska karta w biografii Kajetana Morykoniego*, «Notatki Płockie» 1970, nr 4/58, s. 38—41; T. Chrostowski, *Pamięci Kajetana Morykoniego*, «Notatki Płockie» 1975, nr 1/80, s. 52—55; A. J. Nowowiejski, *op. cit.*, s. 571, 636, 642, 643.
- 54 Komisja Edukacji Narodowej i jej szkoła w Płocku 1773—1973, TNP, Płock 1976, s. 42. Por. M. Skoczeń, *Towarzystwa Miłosierdzia Szkolnego przy Szkole Wojewódzkiej w Płocku w latach 1820—1830*, (maszynopis), s. 1, 6.
- 55 *Ibidem*.
- 56 Sprawa przed publicznością [...], 1823, s. 10.
- 57 *Ibidem*.
- 58 *Ibidem* 1830, s. 18, 19; Por. Rolbiecki, *op. cit.*, s. 83—84.
- 59 *Ibidem*.
- 60 *Ibidem*.
- 61 *Ibidem*.
- 62 *Ibidem*.
- 63 Błędnie więc stwierdza w swym artykule Z. Walczak pisząc, że w okresie Królestwa do 1830 r. w mieście Płocku istniała tylko jedna szkoła elementarna. Zob. Z. Walczak, *op. cit.*, s. 33n.